

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet

Nummer 33, forår 2014

© Tidsskriftet og forfatterne, 2014

Seminar A

Filosofiens arkitektoniske fundament?

En kritik af Robert Hahns sammenkædning mellem arkitektur og filosofi

Af stud. mag.

Simon Nørgaard Iversen

Indhold

1. Indledning.....	3
2. Arkitekterne, Anaximander og filosofien.....	4
2.1. Arkitekterne.....	4
2.2. Anaximanders kosmos.....	5
2.3. Teknologi som politik.....	8
3. Filosofiens genese.....	10
3.1. Genesens mange rødder.....	12
4. Konklusion.....	16
Litteraturliste	18
Bilag A.....	20
Bilag B.....	21
Bilag C.....	21

1. Indledning

I perioden omkring 500 f.v.t., skete der en lang række begivenheder og udviklinger i Grækenland, ud af hvilke der opstod en type tankegang som ikke tidligere var set i nogle dele af verden. Ind på scenen trådte filosofien, der umiskendeligt kom til at præge den vestlige intellektuelle udviklingshistorie. Denne udvikling har været genstand for mange undersøgelser gennem tiden, da den har fascineret og inspireret ligeligt. I perioder har den været set som et udtryk for det blandt andre John Burnet (1914, 8) og Thomas Heath (1921, 6) kaldte for det græske mirakel. Forskningen har heldigvis forkastet denne tankegang, at der skulle være tale om et mirakel, eller, at der *a priori* i grækernes habitus skulle ligge en særegen kim (et naturligt anlæg for observation hos Burnet, og en race af tænkere hos Heath), der med teleologisk nødvendighed prægede det græske sind til at tænke nyt og revolutionerende. I stedet har man efterfølgende valgt at kigge efter de parametre der var til stede, og som muliggjorde eller sandsynliggjorde denne udvikling. Forsøg på at fremstille sådanne forklaringsmodeller har medført en hel række forskellige bud, hvoraf et af de nyeste bud på stammen, er foreslået af Robert Hahn, professor i filosofi ved Southern Illinois University. I hans bog *Anaximander and the Architects* (2001), fremfører han den pointe, at arkitekter i det 6. årh., med deres monumentale tempelbyggerier, gav næring til afviklingen af den mythopoetiske diskurs til fordel for en rationel og i sidste ende filosofisk diskurs – et bud han gentog og programsatte til en egentlig teori i hans bog *Archeology and the Origins of Philosophy* (2010). I denne opgave vil hovedfokuset dog være rettet mod Hahns første bog, da programsætningens fokus primært er epistemologiske overvejelser.

Formålet med denne opgave er at vurdere Robert Hahns bidrag som forklaringsmodel til filosofiens genese. Først vil der derfor blive redegjort for Robert Hahns hypotese og argumenter. Derefter vil Robert Hahns hypotese blive diskuteret med særlig vægt på hans syn på filosofi, da dette syn adskiller sig ved at fokusere på rationalitet frem for 2. ordenstankegang. Herefter vil hypotesen blive diskuteret i forhold til udviklingen i Kina, Mesopotamien og Egypten, hvor der trækkes på Jean-Pierre Vernant, Jacques Gernet og G. E. R. Lloyd. Som afslutning vil hypotesen blive vurderet på baggrund af de i opgaven foretaget diskussioner.

2. Arkitekterne, Anaximander og filosofien

Det er ikke formålet med *Anaximander and the Architects* at fremstille en ny og udforsket tilstrækkelig betingelse for filosofiens fremkomst. Formålet er derimod at pege mod et hidtil ikke værdsat aspekt af filosofiens genese (Hahn 2001, 40). Dette aspekt rubricerer Robert Hahn under betegnelsen ”teknologi som politik”, hvilket i denne opgave udfoldes med forlæg i *Anaximander and the Architects*. Hahns valg af Anaximander – den førsokratiske filosof fra det 6. årh. Milet i Ionien – skyldes, at denne er en af de tidligste eksponenter for filosofisk tankegang. Hahn mener at kunne påvise, at denne har været inspireret af de arkitektoniske landvindinger, som fandt sted i hans samtid, hvilket også er der, hvor opgaven vil tage sit afsæt.

2.1. Arkitekterne

Efter den mykenske paladskultur var gået til grunde (ca. 1200 f.v.t.), eksisterede der i Grækenland ikke nogen monumentale bygningskonstruktioner, og den nødvendige viden for at kunne foretage den slags byggerier var gået tabt. Da ionerne i det 7. årh. opbyggede et nært forhold til den egyptiske farao Psamtik (640-610), fik det arkaiske Grækenland dog igen mulighed for inspiration og adgang til den nødvendige viden. Gennem denne adgang til egyptisk teknologi var fremkomsten af monumentalarkitektur i Grækenland mulig. Påvirkningen betød dog ikke, at grækerne ikke selv havde sat deres præg på den nye arkitektur, hvilket eksempelvis bygningsværker fra Didyma, Ephesus og Samos bevidner. Alle disse lå i nærheden af Milet, hvor Anaximander (611-546) boede (ibid., 67-71). Under konstruktionen af de monumentale tempelbyggerier stødte arkitekterne uundgåeligt på problemer, problemer der nødvendigvis opstår på enhver større byggeplads. Til at løse disse problemer søgte arkitekterne en rationel diskurs og ikke en mythopoetisk diskurs, hvor de raffinerede og tilpassede deres erkendelse, afhængig af deres konstruktioners succes eller mangel på samme. De tog derfor del i en aktivitet, som afslørede naturens principper, og hvor de nødvendigvis skulle tænke inden for en begrebsramme, der producerede viden og visioner om naturens lovmæssighed. Disse templer kom derfor ikke kun til at stå som manifestationer på gudernes magt, men stod også som monumenter over menneskets evne til at forstå naturens struktur og lovmæssighed (ibid., 220).

Til disse konstruktioner benyttede grækerne sig af en særlig række af teknikker, der skulle afhjælpe de problemer de stødte på, og det er disse teknikker Robert Hahn argumenterer for, at Anaximander lod sig påvirke af, da han beskrev sit kosmos. Disse tempelbyggerier var derfor en medvirkende faktor til Anaximanders måde at opbygge kosmos på (ibid., 98).

2.2. Anaximanders kosmos

I det følgende skal Anaximanders kosmos kort præsenteres, hvorefter trådene knyttes mellem arkitekturens metoder og Anaximanders forståelse af universet. Der er i denne opgave ikke plads til en uddybende gennemgang af de tekniske aspekter ved oldtidens byggetekniker, for en mere uddybet gennemgang af byggetekniker kan der henvises til Hahn (2001, 97-162). I denne opgave vil byggeteknikkerne lapidarisk præciseres i den udstrækning de er relevante for Robert Hahns argumentation.

I begyndelsen var en ensartet, udifferentieret og uforgængelig enhed (*apeiron*), ud fra hvilket alt andet er skabt. Ved siden af denne enhed eksisterede et evigt princip om bevægelse. Ud af *apeiron* adskiltes de forskellige modsætningspar (eks. varm og kold) i en evig strid, og ved disse modsætningspar skabtes kosmos i en dikotomisk udspænding mellem en omkransende sfære af varm ild i det yderste og det kolde og fugtige i midten. Mellem disse to ekstremiteter af fugt og ild fandt en større grad af differentiering sted i progressive stadier af fordampning, der samlede sig i omkransende ringe. Da den omkransende ild til sidst blev slukket, skabtes stjernerne, månen og solen i disse progressive ringe, hvor jorden var centrum. Stjernerne udgjorde den inderste ring, månen den midterste og solen den yderste ring. Hver ring består, ifølge Anaximander, af en hulning fyldt med tåge, hvor stjernerne, månen og solen udgøres af åbninger i tågen, hvor mennesket kan skue den bagvedliggende ild. Til sidst antog kosmos dets nuværende orden, der kan udtrykkes i simple matematiske målestoksforhold og geometriske proportioner (ibid., 179-180; jf. bilag A).

Det vigtige ved Anaximanders betragtninger af kosmos er størrelsen og formen på jorden, da dette er nøglen til at udregne størrelserne og distancen mellem himmellegemerne. Dette er en fundamental arkitektonisk teknik i udregningen af

proportioner – først bestemmes proportionerne af et centralt element, hvorefter resten af konstruktionen fortsætter i forhold til dette element. På den måde har Anaximander brugt arkitekternes perspektiv i hans egen forståelse af kosmos' størrelse. Anaximanders inspiration fra arkitekturens teknologi kan derfor ses i hans bud på en kosmisk *syngraphē* – en beskrivelse i ord og tal af kosmos på samme måde, som arkitekterne lavede en *syngraphē* over templet. En sådan beskrivelse stod i stedet for en tegning med målestoksforhold og gav antikkens arkitekter en klar og generel forklaring på templets design. *Syngraphēn* er også grunden til, at de græske arkitekter kunne bygge monumentale templer i fraværet af plantegningen (ibid., 110; 181). Jordens cylindriske søjleform er hos Anaximander beskrevet som tre enheder i diameter og én enhed i dybden¹, et målestoksforhold der er analogt til distancen til himmellegemerne. Distancen til solen er derfor 27 jorddiameter, til månen 18 jorddiameter og til stjernerne 9 jorddiameter². Til valget af netop denne serie af numeraler, er der givet en lang række bud på, bud der desværre ikke er mulighed for at følge op på i denne opgave. Dog er dette simple målestoksforhold 1:2:3 den samme type relative forhold, der karakteriserer den generelle struktur af det arkaiske tempel (ibid., 181; 188).

For Anaximander åbenbarede universet sig derfor i geometriske og matematiske forhold (Kahn 1960, 96), og udtrykker ifølge Robert Hahn, fint, hvad Burkert karakteriserede som et centralt særpræg ved Grækenland i det 6. årh.: at geometrien havde sin glansperiode (Hahn 2001, 165; Burkert 1972, 419). Hippolyt skrev således om Anaximander, at jordens form er konkav, rundet og ligner en sektion af en søjle³ (Hipp. Ref. I.6,3 [D-K 12A11.3]), og Aetius tillægges ordene, at jorden ligner en sektion af en søjle⁴ (Aetius III, 10,2 [D-K 12B5]).⁵ Desuden henleder Hahn opmærksomheden til Aristoteles, der pointerede at Anaximanders jord er ækvidistant og i en ligevægtig balance med alle ekstremer. Dette vil sige, at jorden, ifølge Anaximander, ikke har nogen mulighed for at bevæge sig. Robert Hahn foreslår derfor, at Anaximander byggede sin kosmologi op

¹ Jf. bilag B

² Jf. bilag A

³ *Kionos lithō paraplēsion.*

⁴ *Lithō kioni tēn gēn prosperō.*

⁵ En søjle bestod af flere sektioner af cylindre, og ikke af et stort stykke udhugget grannit eller marmor, da en sådan konstruktion ikke ville have været mulig.

på samme måde som arkitekterne i Ionien fandt en løsning på et teknisk problem inden for arkitekturen (Hahn 2010, 49). Dette problem gik ud på, at sikre søjlerne en større stabilitet, og blev løst med de teknikker der kaldes for *anathyrosis* og *empolion*. I antikken samlede man ikke byggeblokke med mørtel, hvorfor stabiliteten måtte sikres på en anden måde. *Anathyrosis* var en teknik, hvor byggeblokkene ikke havde kontakt over hele fladen, men hvor kontakten var begrænset til en afgrænset flade ved kanten, sammenføjjningen var nemlig konkavisk (Hahn 2001, 150-151). I midten var der en dyvel, kaldet *empolion*, som på vertikalt plan fæstnede søjlesektionerne med hinanden (ibid., 154-155; jf. bilag C). På denne måde var disse to teknikker med til at sikre stabiliteten i søjlebyggerierne, og Robert Hahn argumenterer således for, at disse teknikker tjente Anaximander, som analogi til hans tanker om kosmos.

For kort at opsummere havde Anaximander altså adopteret flere af arkitekternes teknikker: 1) proportionsbestemmelse; 2) den kosmiske *syngraphē*; 3) templets 1:2:3 struktur; og 4) kosmos skulle derudover forstås i forhold til en søjlesektion, hvor de forskellige elementer var fæstnet og stabiliseret på samme måde som arkitekterne sikrede templernes søjler med teknikkerne 5) *anathyrosis* og 6) *empolion*. For grækerne havde søjlen en kosmisk og religiøs betydning, ligesom søjlen også havde en strukturel betydning, idet der er vigtigt at gøre sig det klart, at templet var et centrum for religiøse, politiske og sociale interesser. Derfor er argumentet hos Robert Hahn ikke, at arkitekternes særlige opmåling af stensøjlen blot blev adopteret af Anaximander, men at stensøjlen allerede havde en kosmisk betydning for datidens samfund på samme måde som det hellige træ, og at arkitekternes metoder fungerede som inspiration og baggrund, hvorpå Anaximanders tanker om kosmos kunne spændes op (ibid., 188; 197).

Det skal dog nævnes, at det er svært at male et fuldstændigt billede, da kildesituationen i forhold til Anaximanders skrifter er meget ringe. Man er nødt til at tage sit udgangspunkt i andre forfattere end Anaximander selv, og det er nemt at rejse kritikken, at der blot er tale om analogier til illustration, sådan som Lloyd også gør i hans indsigelse mod professor i oldtidskundskab Benjamin Farringtons⁶ fokus på førsokratikernes tætte

⁶ Der har desværre ikke været mulighed for at inddrage Farrington i denne opgave grundet pladmangel, men hans tese udfoldes i *Greek Science – Its meaning for us* (1944).

forhold til håndværkerne (Lloyd 1979, 235). Robert Hahn påviser dog i *Archeology and Philosophy*, at der er rimelig akademisk konsensus omkring, at Anaximander skulle have troet sit kosmos analogt til en stensøjle (Hahn 2010, 31-33).

2.3. Teknologi som politik

På denne måde, ved at sammenkoble Anaximanders kosmos med arkitekternes metoder, har Robert Hahn forsøgt at skabe et nyt narrativ omkring filosofiens genese. Gennem arkitekternes interne diskussioner og gennem deres manifesterede produktioner, stimulerede de det arkaiske Ioniske samfund og de intellektuelle strømninger. Det næste spørgsmål Robert Hahn stiller, er hvordan disse arkitekter fik muligheden for at bygge deres templer: hvem betalte dem, hvorfor og hvad troede velgørerne, at de ville få for deres udgifter? Til at svare på dette undersøger Hahn det han kalder for *teknologi som politik*.

Hahn pointerer, at byggeprojekterne i den klassiske periode blev sponsoreret og administreret offentligt. Dog påpeger han, at det kunne tænkes, at de tidlige stadier af konstruktionen af monumentale tempelbyggerier var blevet sponsoreret og administreret anderledes, selvom empirien for en sådan tolkning er sparsom. Det vides dog, at særligt i det østlige Grækenland, blev tempelbyggerier støttet af individer fra aristokratiet (Hahn 2001, 223). Ifølge Hahn, ønskede velgørerne at højne deres agtelse, at fremme deres sociale magt og yderligere at gøre krav på autoritet i en tid, hvor der fandt uforudsigelige omvæltninger sted og deres autoritet blev udfordret (ibid., 224). På denne baggrund står et tempel som Dipteros I (bygget af Theodoros mellem 575-560) som et imponerende bygningsværk. Dets design og overvældende proportioner skulle imponere besøgende og eksternaliserede de aristokratiske velynderes ideologiske tanker om *kalos kai agathos*, det smukke og gode, for derved at sikre respekt og autoritet i en periode, hvor kontrollen med landet var udfordret (ibid., 74). Der er i denne opgave ikke plads til en omsiggribende redegørelse for de forskellige eksempler, der kan tjene som empiri til aristokratiets økonomiske støtte til tempelbyggerierne, men der kan kort nævnes et eksempel som Robert Hahn også selv bruger. Historikeren og biografikeren Plutark pointerede, at befolkningen i det 5. årh. Athen ønskede strålende ledere, men dog ikke for strålende ledere. Således henviste Plutark til Themistokles, der ønskede ære og hæder, men i sidste ende blev

bortvist af athenerne på grund af hans rolle som mæcen for Artemistemplet. Ligeledes mødte Perikles voldsom modstand, da han fungerede som velynder for byggeprojekter (ibid., 225; Plutark, *Themistokles* 22.1).

For at forstå denne motivation, for at bygge disse monumentale byggerier hos aristokratiet, henleder Hahn opmærksomheden til det som Jean-Pierre Vernant kalder for suverænitetskrisen (*crisis of sovereignty*) i den arkaiske verden. I den mykenske verden besad arvekongen (*wanax*) autoriteten ved at arve den nødvendige dyd (*aretē*), hvilket samtidigt viste en tilsyneladende guddommelig forbindelse. Med det mykenske riges fald kollapsede den traditionelle organisationsmåde, og man organiserede sig herefter i mindre lokale grupper (*ethnos*). Fra det 8. årh. så man en suverænitetskrise, hvor der med den stigende befolkningstilvækst og de nye organisationsmåder, blev stillet spørgsmål ved, hvem der havde ret og autoritet til at regere (Vernant 1962, 38-48). I perioden mellem Homer⁷ og Platon skete der et skred, hvor adgangen til *aretē* gik fra at være genealogisk og arvelig, til at være resultatet af en selvrefleksiv og individuel handlen. Vernant pointerer, at med fremkomsten af hoplitterne⁸ mistede aristokratiet retten til kræve sin autoritet via en særlig aristokratisk militær kunnen; krigskunsten havde ikke længere noget med *thymos*⁹ at gøre, men blev derimod domineret af *sophrosyne*¹⁰ (ibid., 62). Ligeledes opstod der flere steder i Grækenland tyrannier¹¹, men disse var dog alle kortlevede og udtrykte et mellemstadiet i udviklingen af den egalitære *polis*kultur. Den traditionelle opfattelse af *aretē* blev derfor udfordret, og det siddende aristokrati blev konstant udfordret i sin autoritet, og det er i denne kontekst fremkomsten af den græske filosofi skal ses (Hahn 2001, 234).

Disse tiltag fra aristokratiets side, hoplitten og tyranniet, skal ses i sammenknytning med igangsættelsen af tempelbyggerierne. I denne periode med mange konflikter og opbrud i magtforhold, fungerede tempelbyggerierne som forsøg på at sikre ejerskab over land,

⁷ Der henvises her til forfatteren eller forfatterne af Odyséen og Iliaden og ikke den homerisk sangtradition i sin helhed.

⁸ Veludrustet infanteri bestående af almindelige borgere.

⁹ *Thymos* udtrykte hos Homer en intern trang og fyrrighed som krigeren kunne udtrykke fysisk, jf. Akilleus i Iliaden.

¹⁰ At besidde *Sophrosyne* er evnen til at disciplinere sig selv til gavn for en fælles disciplin, hos hoplitten evnen til at danne og holde formationer.

¹¹ Tyrannierne opstod enten som et forsøg fra almindelige borgere på at beskytte sig selv mod aristokratiet, eller som aristokraters forsøg på at tilrane sig magt (Hahn 2001, 234).

ligesom templerne var et forsøg på at samle de forskellige grupperinger i tilbedelse. Med befolkningsvæksten steg efterspørgslen på dyrkbare landområder, og af denne grund steg konkurrencen for land.¹² Dette var særligt vigtigt, da aristokratiets rigdom bestod af dets landbesiddelser. En af måderne sådanne ejerskabsforhold kunne sikres var ved at påberåbe sig slægtskab med en lokal *hero* og herefter indstifte en *herokult*, eller ved at bygge templer til eks. Hera, Artemis eller Apollo. Konstruktionen af sådanne templer skulle blandt andet pege på en særlig forbindelse mellem velynderen og templets guddom, ligesom de monumentale byggerier også skulle minde om menneskets generelle uformåenhed og nødvendigheden af status quo. Særligt det sidste gav bagslag, da arkitekterne afdækkede en verden, som ikke længere kunne forenes med den episke digtnings mentalitetshorizont. Byggerierne åbnede op for menneskelige undersøgelser og en særlig optimistisk tiltro til fornuften, som Anaximander trak på i hans visioner af kosmos (ibid., 237-238).

Robert Hahns fokus på det han kalder for *teknologi som politik*, bærer dog præg af at være en traditionel kontekstsbeskrivelse. Det er derfor et spørgsmål om der ligger en reel værdi i denne sammentænkning sådan som Robert Hahn har udfoldet det. I *Archeology and Philosophy* er det dog heller ikke en vinkel Hahn bruger mere energi på, hvorfor man godt kunne komme til at tænke han selv er klar over dette. Robert Hahn kunne muligvis have kigget mere i retning af Jean-Pierre Vernant end han allerede gør og inddraget Vernants fokus på det politiske centrum (*en meson*) som denne blandt andet udfolder i forbindelse med Anaximanders kosmologi (Vernant 2006, 213-233). Der er dog i denne opgave ikke mulighed for at følge op på denne opfordring.

3. Filosofiens genese

Ethvert bud på filosofiens opståen fordrer nogle overvejelser om, hvad filosofi er. En stillingstagen til dette opsætter rammerne for, hvilke spørgsmål der kan stilles, og dermed også hvilke svar man kan komme frem til. Der er ingen tvivl om, at filosofien ser meget anderledes ud i dag, end den gjorde for 2000 år siden, og det vil grundlæggende ikke give mening at opstille en række anakronistiske kriterier, hvilket blot vil medføre, at man ikke kan indfange et adækvat billede. Mange forskere og filosoffer har ofte regnet Sokrates

¹² En anden måde hvorpå der var adgang til brugbart land, var gennem kolonialisering af Ionien.

(469-399 f.v.t.), Platon (427-347 f.v.t.) og Aristoteles (384-322 f.v.t.) for værende de første eksponenter for den filosofiske tankegang. En sådan præcisering har dermed medført, at man har kigget tilbage i tid, til en mængde græske tænkere under samlebetegnelsen ”førsokratikerne”. Denne holdning kommer ofte til udtryk, når man i større filosofihistoriske værker ser en kapitelinddeling, hvor de førsokratiske tænkere behandles særskilt i ét afsnit, og de derfor ikke antager form som fuldbyrdede filosoffer. På den måde kommer de til at udgøre en art forhistorie til den ”rigtige” filosofi. I en sådan optik vil man derfor skue tilbage i denne forhistorie og finde de træk og karakteristika, der slår tonen an for den reelle filosofi. Ifølge Robert Hahn, er det karakteristiske for filosofi i denne betragtning, Platons og Aristoteles’ epistemologiske og ontologiske systematiserede anliggender. Herfra foretages en narrativ udvælgelse, hvor det bestemmes, hvilke tænkere forud for disse, der kan inkluderes. En konsekvens af dette, er at de milesiske tænkere ofte marginaliseres. Hos Hahn finder man en anden tilgang, hvor førsokratikernes rationalisering ses som kernen i den græske filosofi. Dermed fokuseres der i stedet på tænkernes forkastelse af mythopoetiske forklaringer og deres brug af rationelle forklaringer (*logon didonai*), og denne tilgang levner derfor oftere plads til de milesiske tænkere som Thales (624-546 f.v.t.) og Anaximander (Hahn 2001, 16).

En stor del af Hahns undersøgelser hviler altså på, at han anser rationaliseringen som kvintessensen ved den græske filosofi. For så vidt, at fokuseringen på 2. ordenstankegang (tænkning om tænkning) har en tendens til at overse de milesiske tænkere, kan han have en god grund til at fokusere på denne rationalisering i stedet for. Dog melder spørgsmålet sig, om rationalisering er den rette essens af græsk filosofi. Som Karl Jaspers påviste i *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (1949) fandt der – i det han kalder for aksetiden (ca. 1000-200 f.v.t.) – en stigende rationalisering sted i en række lande, tilsyneladende uafhængige af hinanden. Det er derfor nærliggende, at undersøge rationaliseringen som en del af et aksetidsfænomen, og ikke som kardinalpunktet i den græske filosofi. Derfor bør det også være 2. ordenstankegangen, som udgør kernen, i den græske filosofi, uden at rationaliseringen af den grund skal underkendes. Uden en rationel tankegang ville den systematiske tænkning om tænkning ikke give meget mening. Den kritiske tænkning er essentiel i 2. ordenstankegangen, og for så vidt også i forhold til den rationelle tankegang,

men som historikeren Yehuda Elkana skriver: ”It can be critical when a theoretical speculation is seemingly contradicted by the senses, yet this in itself does not have to become conscious systematic thinking about thinking” (Elkana 1986, 56). Problemet er dog stadigvæk, hvad man gør med de milesiske tænkere, så man ikke ender med at negligere Thales og dennes elev Anaximander.¹³ Her overser Robert Hahn en pointe omkring 2. ordenstankegang, som Elkana i en lidt anden sammenhæng udfolder, at det var grækerne der udviklede det geometriske bevis, og at dette er 2. ordenstankegang *par excellence* (ibid., 59). Selvom det geometriske bevis først blev udviklet omkring det 5. og 4. årh., er både Thales og dennes elev Anaximander, blevet åbenbaret universet i geometriske og matematiske forhold (Kahn 1960, 96). Geometrien er altså i høj grad blevet stimuleret af Thales og Anaximander, og det er derfor ikke nødvendigt, at tage rationaliteten som udgangspunkt, for at retfærdiggøre brugen af Anaximander.

Den arkitektoniske teknologi og geometrien kan dog ikke udgøre en adækvat forklaringsmodel til filosofiens genese alene, hvilket skal diskuteres i det følgende afsnit.

3.1. Genesens mange rødder

Filosofiens mulighedsbetingelse var ifølge Aristoteles (*Metafysikken* 1.981b20-24) et spørgsmål om, at der var personer der havde den nødvendige fritid (*scholazein*). Med dette udsagn ser man et af de første forsøg på at forklare filosofiens fremkomst, og siden da har der været givet en række forskellige forklaringer. Robert Hahn henviser til G. E. R. Lloyds gennemgang af de forskellige hypoteser, som udfoldes i hans bog fra 1979, hvoraf den første netop er Aristoteles emfatisering af fritiden som nødvendighed¹⁴. Den anden hypotese lægger vægt på sammenblandingen af trossystemer og ideologier i ulige kulturmøder som det essentielle. I den tredje forklaring accentueres skriftlighed som en fyldestgørende betingelse for udviklingen af den kritiske tænkning. Den fjerde hypotese opstiller teknologisk kunnen som dækkende betingelse. Alle disse fire forudsætninger, påpeger Lloyd, er også til stede i øvrige nærorientalske civilisationer, men ingen af disse udviklede den selvrefleksive og kritiske selvbevidsthed, der karakteriserer den græske

¹³ Aristoteles selv regnede Thales for den første filosof i den græske tradition (*Metafysikken* 1.983b20).

¹⁴ Lloyds opremsning følger overordnet en anden fremgang, men i denne opgave følges Robert Hahns nummerering af hypoteserne for konsistensens skyld.

filosofi. Lloyd underkender ikke, at hver af disse hypoteser besidder et vist forklaringspotentiale, men i sig selv udgør de ikke en tilstrækkelig fremstilling (Lloyd 1979, 234-240; Hahn 2001, 23-24). Heri har Lloyd fat i noget, da hver enkelt hypotese i sig selv er en monokausal forklaring der risikerer at ende i reduktionisme. Ligeledes er det tydeligt, at øvrige landes lignende betingelser nødvendigvis kalder på én eller flere yderligere hypoteser, som ikke blot viser sig at være en fællesnævner.

Forandringer i tanke-systemer er svære at spore, men hvis man forholder sig forsigtigt, vil man i dette tilfælde med fordel kunne inddrage øvrige antikke kulturer som en benchmark til at kontrollere sin hypotese. Derfor vil der i denne opgave kort fæstnes et blik mod Kina, da udviklingen i Kina og Grækenland tilsyneladende havde en del til fælles. I århundrederne op til 221 f.v.t. befandt Kina sig i interne stridigheder, hvilket provokerede udviklingen af statslignende strukturer; udviklingen af jernstøbning; ligesom der også blev oprettet infanteri bestående af bønder. Nye måder at tænke på opstod som en konsekvens af den nye organisering af hæren og den komplekse administration af en stigende befolkning. Alle disse faktorer er med til at forklare fremkomsten af en rationalistisk tankegang i denne periode fra det 6. årh. til det 3. årh. f.v.t.. I denne periode udviklede kinesiske filosoffer en type tankegang der kan beskrives som organicistisk, hvor den menneskelige og sociale orden er tæt knyttet sammen med en kosmisk orden (Vernant & Gernet 1980, 83-84). Da ledemotivet i Kina var harmoni, var der dog ikke nogen konflikt mellem borgerne og aristokratiet, sådan som i Grækenland (hvor ledemotivet var det agonistiske). Derfor var det i Kina ikke nødvendigt at udvikle og forandre den politiske konstitution. Ligeledes skete der ikke en adskillelse af den menneskelige verden fra den guddommelige verden sådan som det skete i Grækenland. Det guddommelige var allerede blevet naturaliseret i Kina, og der var dermed lukket af for den transcendentale adskillelse, som var nødvendig for udviklingen af den græske dualistiske tankegang (ibid., 87).

Ifølge Vernant og Gernet, er den vigtigste forskel mellem Kina og Grækenland til at forklare den ulige udvikling, fremkomsten af den græske *polis*. Det urbane centrum, der altid spiller en vigtig rolle i udviklingen af nye tanker, spillede en signifikant rolle i Grækenland. De græske byer blev ikke centrum for den royale administration, sådan som de blev i Kina, men udviklede sig til bystater, hvor der ikke var en politisk adskillelse

mellem land og by. Der er ifølge Vernant en tæt sammenknytning mellem denne politiske institution og udviklingen af den spirituelle verden i det 6. årh., da alle borgere i den græske bystat kunne deltage på lige fod i det politiske liv, hvilket har konsekvenser for udviklingen af tanker. Under suverænitetskrisen i Grækenland udviklede grækerne den særlige type visdom *sophrosyne*, ved siden af hvilken en naturfilosofi begyndte at udvikle sig i Ionien og startede den rationelle tankegang. Modsat Kina synes udviklingen af tanker i Grækenland at være præget af konflikt og dialektisk oppositioner (ibid., 99). Kina og Grækenland havde altså tilsyneladende et udgangspunkt som havde meget til fælles. Alligevel udviklede tankesystemerne sig ad to forskellige retninger, og som Vernant gør opmærksom på, synes det at være udviklingen af bystaten, der gjorde den store forskel. Ligeledes bar den kinesiske kultur præg af at være mere harmonisk, hvorimod de græske bysamfund var præget af konflikt og dialektiske oppositioner (*agon*).

Ligeledes fæstner Lloyd sit blik mod en sociopolitisk hypotese som han mener, har et større forklaringspotentiale (Lloyd 1979, 240-264). Både Egypten og Mesopotamien havde allerede i det 3. årtusinde f.v.t. en kompleks og veludviklet civilisation, der var karakteriseret af en centraliseret og bureaukratisk statsmagt (ibid., 229). Landene havde ligeledes også en veludviklet teknologisk viden, og essentielt for Hahns hypotese, besad Egypten stort set de samme arkitektoniske teknikker som Grækenland. De arkitektoniske metoder kan derfor ikke fungere som adækvat forklaringsmodel i sig selv, hvilket også er grunden til at Robert Hahn kobler det sammen med en sociopolitisk forklaringsmodel. Hvad de egyptiske og mesopotamiske matematikere og astronomer derimod ikke havde, var begrebet om bevisføring (ibid., 230). I Grækenland derimod, havde man både i matematik og filosofi eksempler på bevisførelse fra det 5. årh. og fremefter, selvom der på dette tidspunkt endnu ikke eksisterede en formalanalyse af dette begreb, eller i tilstrækkelig grad det nødvendige ordforråd til at beskrive de elementer og procedurer der indgår i bevisførelse (Lloyd 1990, 82). Interessant er det dog, at da ordforrådet først udvikles til at beskrive kunsten at føre bevis, trækkes der på terminologien fra den politiske og juridiske sfære (Lloyd 1979, 253).

Ifølge Lloyd var borgernes mulighed for medbestemmelse i bystaterne med til at promovere den græske filosofi. Robert Hahn finder det dog svært at lave en sådan

sammenkobling, da det politiske miljø i det arkaiske Milet ikke var et demokrati, sådan som det var andre steder (Hahn 2001, 25). Denne indsigelse foregriber Lloyd selv i hans bøger fra både 1979 og 1990. Her skriver han, at en umiddelbar indsigelse netop er, at der ikke var demokrati alle steder, og at spekulativ tænkning foruddaterede bystatens institutioner. Det vil med andre ord sige, at tidlig græsk filosofi og videnskab antedaterer de demokratiske institutioner, og derfor kan filosofi og videnskab ikke være opstået på baggrund af demokratiske institutioner. Dette er en indsigelse der taler imod Lloyds argument, men hvortil han skriver, at styrken af denne indsigelse afhænger af hvordan man definerer henholdsvis filosofi og demokrati. Robert Hahns opfattelse af filosofiens kerne som værende det rationelle element, er netop anderledes end Lloyds fokus på 2. ordenstankegang, hvorfor der netop her kan opstå gnidninger. Lloyd pointerer ligeledes, at både Thales og Anaximander var nogenlunde samtidige med Solon (638-558), der anstiftede politiske reformer i Athen, som lagde grunden til den demokratiske udvikling. Selvom det var Cleisthenes, der var ansvarlig for at etablere det fuldbyrdede demokrati i Athen, tillægges Solon af flere antikke forfattere at have påbegyndt demokratiet. Desuden påpeger Lloyd, at man hverken behøvede at være prodemokratisk, eller for den sags skyld at bo i et demokrati, for at blive påvirket af den demokratiske ideologi. I både demokratiet, såvel som oligarkiet, eksisterede diskussioner og rådslagninger ved de vigtige politiske beslutninger, om end det besluttende organ i det sidstnævnte bestod af færre personer (Lloyd 1979, 260-262; 1990, 60-62). Denne pointe er ikke gået forbi Robert Hahn, og som han skriver, er det ikke usandsynligt at Thales og Anaximander var klar over de politiske udviklinger der fandt sted i Athen, men han mener, at det er usandsynligt at deltagerdemokrati skulle have haft direkte indflydelse på de milesiske innovationer (Hahn 2001, 26). Hahn anser Cleisthenes som grundlæggeren af det fuldbyrdede demokrati i 508 f.v.t., og forholder sig ikke rigtigt til Solons reformer i 594 f.v.t., hvorfor han affærdiger demokratiet som mulig indflydelse, i hvert fald på den tidlige filosofi som udfoldede sig i det antikke Milet (Hahn 2001, 30).

Det står tilbage efter dette, at det der særligt synes at skille Robert Hahns hypotese fra G. E. R. Lloyds, synes at være deres syn på, hvad filosofi består af i sin grundessens. Ved at anlægge et andet syn på filosofiens kerne, opnår Robert Hahn nogle andre resultater end

Lloyd gør, og spørgsmålet er herefter om Hahn har fat i den lange ende med sit blik. Problemet med Robert Hahns hypotese, er at flere andre lande som eksempelvis Mesopotamien og Egypten, på nogenlunde samme tidspunkt besad den samme teknologiske kunnen, og at et land som Kina derudover også havde nogle af de samme politiske forudsætninger og historiske udviklingstræk til fælles. At arkitektur og teknologi som politik skulle være dækkende forklaringer synes derfor ikke at være til at købe, men Robert Hahn har ret i, at tænkerne fra Milet ikke bør ignoreres, når man beskæftiger sig med filosofiens tidlige udvikling. Dog skal de nok nærmere ses som udtryk for en stigende rationalisering, end udtryk for en decideret filosofisk tankegang. Den rationelle tankegang skal dog ikke underkendes. Som Elkana også pointerer, er netop rationaliteten et nødvendigt kriterium for at filosofien kan opstå. Robert Hahns hypotese behøver ikke at blive forkastet, men man kan med fordel udsætte den for en række mindre justeringer. Hvis man i stedet for at fokusere på den særegne græske filosofis opståen, bruger den til at kigge på en anden samtidig udvikling, nemlig aksetidsfænomenet, vil den sandsynligvis have et væsentligt større forklaringspotentiale. I denne opgave er der desværre ikke mulighed for at foretage sådanne undersøgelser grundet opgavens begrænsede omfang.

4. Konklusion

Filosofiens opståen har været et vidt debatteret emne i mange århundreder, sågar helt tilbage til filosoferne selv. Gennem tiden har der været fremsat en lang række bud på, hvorfor denne særegne tankegang opstod i det antikke Grækenland. Fra Aristoteles bud, at det skulle have været fritiden der gjorde udslaget, har der været budt på forklaringer lige fra at det var på grund af kulturel udveksling, skriftlighed over til teknologi og de demokratiske institutioner. Robert Hahn kom i 2001 med et nyt bud på, hvordan denne tankeudvikling kunne forklares, nemlig ved at fokusere på, hvordan importeret arkitektur fra Egypten gav næring til den nytænkning der opstod i det 6. århundredes Milet, i særlig grad hos en tænker som Anaximander. Hahn har forsøgt at tolke på Anaximanders beskrivelser af kosmos og påvise hvordan dette kosmos er en opprojektering af en række arkitektoniske teknikker der blev anvendt af datidens arkitekter. Med denne hypotese anlagde Robert Hahn dermed også et mere problematisk syn på filosofiens kerne, et syn

som er forskelligt fra eksempelvis G. E. R. Lloyd. Hvor Lloyd fokuserede på 2. ordenstankegang som det essentielle ved filosofisk tankegang, mener Robert Hahn, at det er rationaliteten der er filosofiens essens. Dette syn gør, at Robert Hahn har været i stand til at drage nogle andre konklusioner, end Lloyd har været i stand til, men i sidste ende har Robert Hahns hypotese vist sig at være problematisk, da de gældende parametre han har stillet op som kriterier for udviklingen, også har været til stede i lande som Kina, Mesopotamien og Egypten. I denne opgave er der derfor blevet argumenteret for, at Robert Hahns hypotese ikke besidder et stort nok forklaringspotentialt til at kunne forklare den særegne græske udvikling af filosofien. Det er til gengæld blevet påpeget, at hypotesen kan have en vis værdi i forhold til aksetidsfænomenet, der netop også udspiller sig i lande som Mesopotamien, Egypten og Kina.

Litteraturliste

Burkert, Walter

1972 *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Harvard University Press, Cambridge

Burnet, John

1914 *Greek Philosophy. Part 1, Thales to Plato*, Macmillan, London

Elkana, Yehuda

1986 “Emergence of Second-order Thinking in Classical Greece”, in: Shmuel N. Eisenstadt, eds., *The Origins & Diversity of Axial Age Civilizations*, SUNY Press, Albany

Farrington, Benjamin

1944 *Greek Science – Its meaning for us*, Penguin Books, London

Hahn, Robert

2001 *Anaximander and the Architects – The Contributions of Egyptian and Greek Architectural Technologies to the Origins of Greek Philosophy*, SUNY Press, Albany

2010 *Archeology and the Origins of Philosophy*, SUNY Press, Albany

Heath, Thomas L.

1921 *A History of Greek Mathematics*, Oxford University Press, Oxford

Jaspers, Karl

1949 *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Piper Verlag, München

Kahn, Charles H.

1960 *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, Columbia University Press, New York

Lloyd, G. E. R.

1979 *Magic, Reason and Experience – Studies in the Origin and Development of Greek Science*, Cambridge University Press, Cambridge

1990 *Demystifying Mentalities*, Cambridge University Press, Cambridge

Vernant, Jean-Pierre

1962 *The Origins of Greek Thought*, Cornell University Press, New York

2006 *Myth and Thought among the Greeks*, MIT Press, New York

Vernant, Jean-Pierre & Jacques Gernet

1980 “Social History and the Evolution of ideas in China and Greece from the Sixth to the Second Centuries B.C.” in: Jean-Pierre Vernant eds., *Myth and Society in Ancient Greece*, The Harvester Press Limited, New York

Bilag A

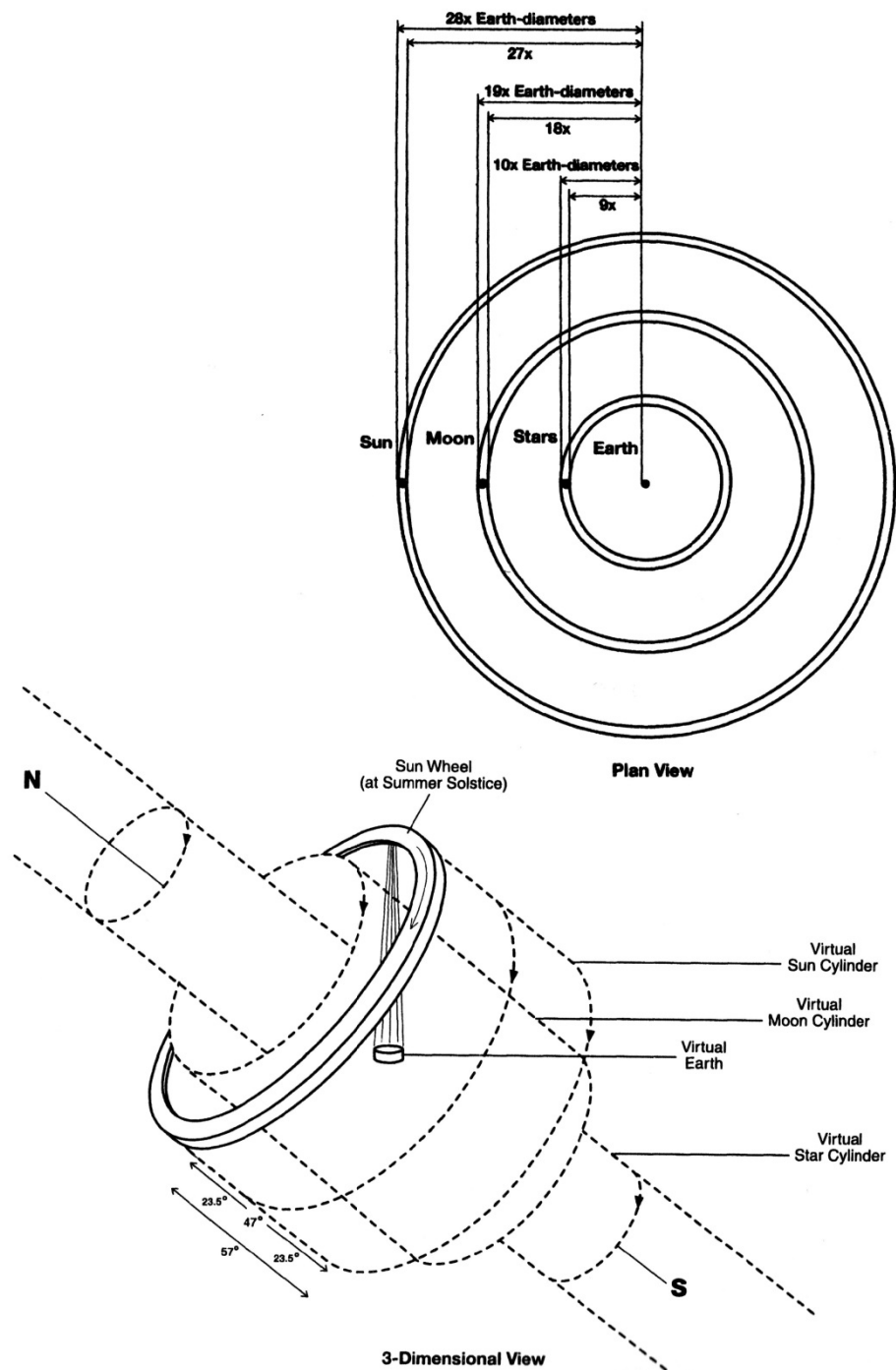

Fig. 1: Rekonstruktion af Anaximanders kosmos efter Hahn (2001, 218).

Bilag B

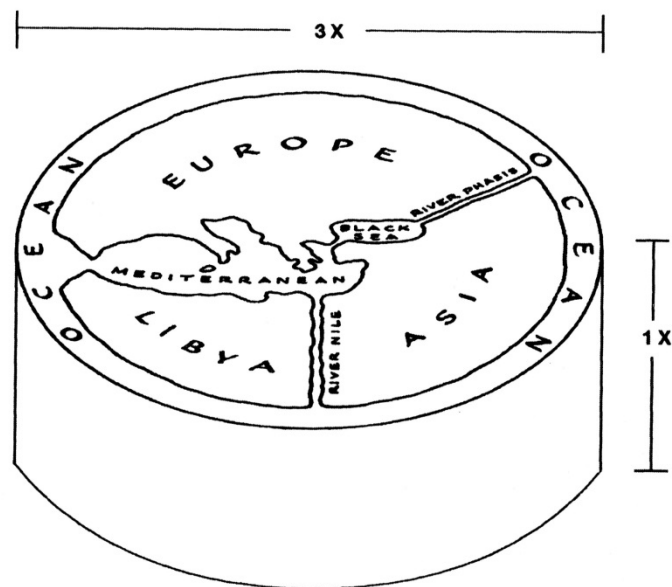

Fig. 2: Rekonstruktion af Anaximanders jord efter Hahn (2001, 210).

Bilag C

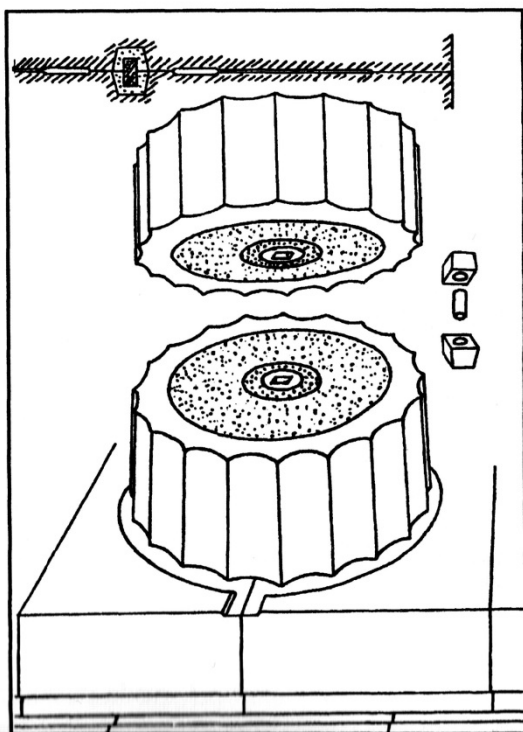

Fig. 3: Teknikkerne *empolion* og *anathyrosis* ved Hahn (2001, 155) efter Orlandos, A. *Les Matériaux de Construction et la Technique Architecturale de Anciens Grecs*, 2 vols., trans. V. Hadjimichali. Paris: E. De Boccard, 1966 og 1968.